

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 27-1

СВ. ДИОНИСИЈЕ АРЕОПАГИТ

О ТАЈАНСТВЕНОМ БОГОСЛОВЉУ

ГЛАВА I

Шта је божанки примрак

1. Тројице пресуштаствена, пребожанствена и преблага, што надзиреш богомудрост хришћана, управи нас пренесазнатљивом пресветлом и највишем врху тајанствених речи, где су просте, одрешене /безусловне/ и неизмењиве тајне богословља, прикривене пресветлим сумраком тајноскривеног ћутања, /тајне које/ у најтамнијем најпресветлије просијавају и у свецелој недодиривости и невидљивости надлепотним блистањима преиспуњавају умове без очију /анђеле/. Нека ми то буде молитва.

Ти, драги Тимотеју, у усрдној прилежности /крепком подвигу/ на тајанствена виђења, остави и чула и умне делатности /умствене енергије/, те све чувствено и умно, и све небивствујуће и бивствујуће, те се несазнајно устреми ка сједињењу, колико је могуће, са Оним који је изнад сваке суштине и сазнања. Јер са тим ни са чим невезаним и одрешеним чистим иступом из себе и из свега, све оставивши и од свега се ослободивши, бићеш узведен према надсуштаственом зраку божанске таме.

2. Али гледај да нико од непосвећених за то не чује, кажем за такве који се држе привезаним за суштину, и замишљајући да изнад тих суштине не постоји ништа надсуштинско, него сматрају да сопственим сазнањима знају Оног, који је „поставио таму за по-

кривалиште Своје” (Пс. 18/17/, 11). Ако ли су божанска тајновођства изнад ових /оваквих хришћана/, шта би онда неко рекао за оне још непосвећеније у тајне /за нехришћане/, који све превазилазећи Узрок обележавају као последње од постојећег, те казују да Он нипочему не превазилази од њих прављења безбожна и многоврсна обличја. Њему припада, као свеопштем Узроку, да се прида и потврдно искажу све потврде постојећих бића, и све их још више порицати, као Надсуштог изнад свега; те не мислити да су порицања супротна тврдњама, него да је Он тим пре изнад лишавања бивствујући изнад свих одузимања и утврђивања /постављања/.

3. Тако је и божански Вартоломеј говорио, да је богословље и много и малено; и Јеванђеље да је широко и велико, а притом и кратко. Мени се чини, схвативши то натприродно /прерастајуће/, да је многоречит добри Узрок свега, те уједно краткоречив и неречит, као Онај за Којег нема ни речи ни мисли, зато што је Он надсуштаствено изнад свега, те се неприкривено и истински јавља само онима који превазилазе и све нечисто и све чисто, те надилазе свако похођење свих светих врхова, те остављају све божанске светлости и гласове и речи небеске, ступају у примрак, где је, како кажу речи /Св. Писма/(Пост. 2.Мојс. 29, 19-21; 19,9), Онај Који је с ону страну свега.

Јер и није напросто запвеђено божанском Мојсију да се он сам најпре очисти и затим да се одвоји од неочишћених, и тек је после свег очишћавања чуо многогласне трубе, гледајући многе светлости које зраче чисте и многоизливајуће зраке, а затим је одвојен од осталих и са изабраним свештеницима достигао врхунце божанских усхођења. И у њима се није сусрео са Самим Богом и није видео Њега, јер је невидљив, већ место где је Он (2 Мојс. 33, 20-33). То мислим да значи да оно најбожанскије и најкрајње код видљивих и умних, јесу неки подлежећи разлози /логоси/ подножја све Превасходећег, кроз које се показује Његово присуство изнад сваке замисли, које заседа на умне врхове Његових најсветијих места.

И тада се ослобађа од гледаних и гледајућих и улази у примрак непознавања, заиста тајанствен, по коме се затвара сва сазнајна

способност схватања, те у свему недодиривом и што се невидљиво сазнаје, сав будући од свему оностраног, и никоме нити себи самом нити коме другом /не припадајући/, по пуној несазнатљивости свих сазнајних неделовања /енергија/, према јачем умствен /εὐμνησος/, и премда никако не сазнајући, сазнаје изнад ума.

ГЛАВА2

Како се треба сједињавати, и химне узносити Узрочнику свега и изнад свега

Молимо се да настанемо по том надсветлосном примраку, те да кроз негледање и несазнавање видимо, те познамо Оног који је изнад погледа и сазнања не гледајући нити сазнајући, јер то и јесте право виђење и сазнање, те Надсуштаственог надсуштаствено да се опева кроз одузимање свега постојећег. Попут оних који праве статуу од самониклог /природне громаде/, па одузимају /клешу/ све прикључено /сувишне наслаге/, које су препреке чистом погледу на скривено, те једино самим тим одузимањем показују одсудно скривену лепоту.

Треба, како мислим, оба одузимања супротно потврдама опевавати. Јер смо оне тамо /потврде, афирмације/ постављали, почињући од најпрвијих и силазећи преко средњих до најзадњих. Овде /опет идемо/, од последњих ка најпрвијим те припрелазећи их као сачињене, свеколико одузимамо, да бисмо неприкривено сазнали оно незнање које је прикривено у свему постојећем преко свих сазнавања, и да бисмо видели онај Надсуштаствени Примрак, прикриван сваком светлошћу међу бивствујућима /повезаних са суштином/.

ГЛАВА3

Која су катафатичка богословљења а која апофатичка

У *Богословским огледима* опевали смо оно најглавније катафатичког /потврдног/ богословља, како се божанска и добра природа

збори једносно, те свакако Тројично; шта се по њој казује очинством и синовством; шта одлучује да објави богословље Духа; како су из нетварног и недељивог Добра потекле срдачности добростивог светла, те у променама савечног израстањем Једно непомерно обасјавајући; како се надсуштаствени Исус осуштасствио човекоприродним истинама; и толике друге читоване путем Речи /Св. Писма/, које се у *Богословским огледима* опевавају.

У спису *О божанским именима* /говори се о томе/ како се Бог назива Добрим, како Суштим, како Животом и Мудрошћу и Силом, те коликим другим што припадају умном богоименовању.

У *Симболичком богословљу* /се разматра/ која су то преименовања од чулних /назива/ на божанске, која су то божанска обличја, које божанске фигуре, те делови и органи, која су божанска места и украси /κόσμοι/, која су то узбуђивања /τιμόι/, које боли и негодовања; који заноси и опојности; које заклетве и која проклетства, који снови и које будности; те толики други свештеносаздани облици што припадају симболичким боговрстама /θεωτοπίαι/.

Сматрам да си сагледао колико су многоречитији далеко више последњи од оних првих. Јер требало је да *Богословски огледи* и разрада *Божанских имена* буде краће речена од *Симболичког богословља*. Премда колико год да се узносимо ка узвишенијем, толико се речи, сажимањима умних, сужавају. Као и сада улазећи у надумни примрак, наћи ћемо не краткоречивост већ потпуно безречје и немишљње /безразумност/. А одатле сврха, до последњих области силазећи, реч се проширује ка мноштву, одговарајући му. Сада опет, узлазећи од доњих ка превасходећим, умањује се по мери успона, а после свег успона сва ће бити безгласна и сва ће се сјединити у Неизрецивом.

А зашто уопште, казаћеш, од најпрвијег постављајући божанске поставке, божанска порицања почињемо од последњих? Зато што потврђујући Оно што је изнад сваке потврде, наша основна потврда ваља да буде давана од онога што Му је од већма сродног. А говорећи да пориче о Ономе што је изнад сваког порицања, ваља да порицање пође од онога што је од Њега више удаљено. Јер, зар није више живот и доброта, неголи ваздух или камен? И зар се више не опија и не жести, неголи што се исказује речима или мишљу?

ГЛАВА 4**Да ништа од чувственог није превасходни узрок свега чувственог**

Говоримо дакле да, као Узрок свега, будући изнад свега постојећег, нити је несуштаствен, нити безживотан, нити неказујући /бесловесан/, нити безуман, нити је тело; нити облик, нити изглед, нити има каквоћу, количину или масу; нити је у месту, нити се види, нити има чулни додир, нити осећа, нити је осетљив, нити има неред и немир, узнемираван тварним страстима, нири је немоћан, подлежући чулним знацима; нити је у недостатку светлости; нити је промењивост, или пропадљивост, или дељивост, или лишеност, или отицање; или било шта друго од чувствених, нити јесте, нити има.

ГЛАВА 5**Да ништа од умног није превасходни узрок свега умног**

Успињући се одмах казујемо, да није нити душа, нити ум, нити маштање, или схватање, или реч, или да мишљење има, јер није ни говор, ни мишљење, и не казује се нити се мисли; нити је број, нити поредак, ни величина ни незнатност, ни једнакост ни неједнакост, нити сличност или несличност; нити стоји нити се креће, нити води у тишини, нити је сила, нити светло, нити живи, нити је живот, нити је суштина, нити век, нити време, нити постоји умни додир с Њим, нити је наука, нити је истина, нити царство, нити мудрост, нити је једно, нити јединство, нити божанство или доброта, нити је како увиђамо дух, нити синовство, нити очинство, нити шта друго од оног што ми или неко други од постојећих познајемо, нити је ишта од небивствујућег, нити ишта од бивствујућег, нити Га бивствујућа познају, онако како Он јесте, нити Он познаје постојећа бића онаквима како су постојећа.; нити постоји реч о Њему, нити име, нити сазнање; нити је тама, нити светлост, нити заблуда, нити истина, нити се о Њему уопште /ишта/ даде

потврдити, нити порицати, већ придајући афирмације и негације оних што су након Њега, нити одрешујемо, нити одузимамо.

Јер је и изнад сваког потврђивања Свесавршен и Јединствен Узрок свега, и преузвишеност Онога је изнад сваког порицања, који је једноставно слободан од свега и с ону страну свега /Свевишњи/.

Писма разним лицима**1. Гају Терапеуту**

Мрак ишчезава при светлу, и посебно при великом светлу; незнање прогони сазнања, и посебно велика сазнања. Прихватајући то у смислу превасходства, а не лишености, не лажући се, утврди да је незнање Бога скривено од оних, који имају светло и сазнање о ствари, а да Га тај најзвешенији мрак сакрива у сваком светлу, једнако као што се уз Њега сакрива свако сазнање. Ако је ко, видевши Бога, схватио то што је видео, то значи да Га није видео, већ нешто од постојећег и познатог. Сам Он, будући да је изнад ума и изнад бивствовања, по самом томе, што не припада броју познатих и споредно постојећих предмета, постоји надсуштаствено и сазнаје се изнад ума. И то у изузетном смислу савршено навођење јесте познање Оног, Који је изнад свега познатог.

2. Истоме

На који је начин Тај, Који је виши од свих, виши и од начела божанствености и начела добра? Појмићеш то, ако под именом божанствености и добра будеш разумео саму предметност добросаопштавајућег и животног поклона, те оно неподражаиво подражавање, кроз које се чинимо учесницима божанскости и добра, подражавање Онога, Који је више од божанскости и добра. Јер ако то служи за начело божанскости и благиости оних, са којима учествујемо, тад Онај, Који је изнад сваког начела, коначно, виши од тзв. божанствености и добра, пријемчивих за начело божанс-

твености и добра. Као неподражив и недостижан, Он је виши од сваког подражавања и достижности и више од тих, који подражавају и достижу општење с Њим.

3. Истоме

Неочекивано значи то да бива изнад очекивања и одједном се учини очигледним, будући да је дотле сакривено. У односу на Христову људскост, сматрам да Божија реч тиме показује и то, да нам се Надсуштаствени, будући доскора скривен, очитовао у људском бићу. Али Он скривеним остаје и после очитовања, или да кажем још боље, и у самом очитовању, јер та скривена тајанственост Исуса и само по себи није никаквом речју, нити разумом објашњиво, већ остаје неизрецивим и онда када се изриче, и недостижно, када се разумева.

4. Истом

На који се начин, кажеш ти, Исус, Који је виши од свих, убраја по суштини у остале људе? Коначно, Он се овде назива човеком не као Творац људи, веч као истински човек, имајући пуну људску природу. Ми опет не ограничавамо Исуса људскошћу, јер Он није само човек (иначе Он не би био надсуштаствен носећима, ако би био само човек), а Он је једнако истински човек, који из неупоредиве љубави према људима, будући надсуштаственим, донео је суштину људи на људски и надљудски начин. Али тиме не мање Он је очитовање надсуштаствености, будући да је увек надсуштаствен, на крају по њеном одсуству и узевши истинску суштину, ушао је у суштину изнад суштине и људска деловања извршавао надљудски. Доказом за то је натприродно зачеће Дјеве и вода, која, не гледајући на њено течење, држала тежину стопа, обликованих од ствари и земље, која се није измакла под њима, већ се надприродном силом уздржала од разливања. Могуће је представити и друге примере, којих је веома много. Ко буде гледао на њих у божанском светлу, тај ће разумети на начин који је умом недостижан, да и оно, што се тврди о Исусовој људскости, има силу преимућства порицања. Јер, рецимо краће, Он и није био човек,

не зато што он није био такав, већ уколико је био више од човека, родивши се од човека и постао истинским човеком недостижним за људски лик. И извршио божанске радње не као Бог и људске не као човек, већ је дејствовао као очовечени Бог, пребивајући с нама, неком новом богомушком енергијом /дејством/.

5. Доротеју ђакону

Божански мрак је то неприступачно светло, у којем, по речима Писма (1 Тим. 6, 16), живи Бог. И уколико је Он од сталног сијања невидљив и од преизобиља надсуштинског светла неприступачан, у Њему пребива само онај, који је достојан да зна и види Бога, те истински пребива у Њему изнад виђења и сазнања, кроз само то невиђење и незнање схватајући то, да је он изнад свега чулног и умног, па призива са Пророком: Чудно ј за мене знање Твоје, високо, не дотижем га (Пс. 138, 6). Тако је, коначно, и божански Павле сазнао Бога, када је сазнао, да је Он изнад сваког поимања и разумевања, због чега и назива Његове путеве неисследивим, Његове дарове неизрецивим (Рим. 9, 33) и свет Његов да превазилази сваки ум (Флп. 4, 7), уколико је обрео Онога, који је од свега виши, и изнад разумевања уразумљујући, те да је виши од свега будући свега Творцем.

6. Сосипатру свештенику

Не сматрај победом, достојнопоштовани Сосипатеру, када устајеш против неког вероисповедања или мњења, па макар било и неправилно. Јер, ако га по расуђивању и оповргнеш, још не следи, да би већ све, што је Сосипатер рекао било тачно, јер међу многим очито лажним мњењима може да се и од тебе и од других сакрије то, што је једно и сакривено, тј. истина. Ако нешто није лепо, то не значи да је оно непромењиво бело, или ако неко није коњ, да је обавезно човек. Ако би хтео да ме послушаш, поступи овако: престани да изобличаваш друге, већ боље предложи саму истину на тај начин, да се твоје речи никако не би могле оповргнути.

7. Свештеноначелнику Поликарпу

Никада се нисам састајао ни са јелинима, ни са неким другим у тој мисли, да је за добре људе довољно да сазнају и кажу истину, каква је она сама по себи. Јер када закон истине верно покаже и јасно открије суштину дела, тада све с њиме несагласно и оно што само носи вид истине бива откривено, показује своју одликујућу црту, своју протизаконитост, своју личину /маску/. Зато онај који открива истину није сасвим у нужности да се сукобљава с тим или другим противницима, јер сваки говори да баш он поседује царску медаљу, макар се код другог налази, можда, само обмањујућа сличност некаквог најмањег делића истине. Покушај да разобличиш такву заблуду и одједном ће један за другим да почну да се споре с тобом. Али када реч истине буде положена тврдо и остане непоколебљиво, не гледајући на противречност других рчи, то је све што је са њиме неусаглашено, пада само од себе по узроку саме непоколебљиве истине. Будући уверен у праведност те мисли, нисам журио да говорим с Јелинима и с другима; довољно ми је, ако би само Бог дао, да прво сазнам истину, а тек после, како ваља, да је искажем.

Међутим ти говориш, да ме софист Аполофан пориче и назива оцеубицом због тога, што се неодобрено користим грчким образовањем против Грка. Насупрот таквом окривљавању могуће је рећи с великом праведношћу, да се баш Грци неодобрно користе божанским против божанског, када се труде да разруше Божију мудрост, Божију пак религију. То говорим, на крају крајева не о мњењима простог народа, који материјално и буквално прима замисли песника, боље служећи твари, неголи Творцу; не, већ говорим да се сам Аполофан користи неодобрено божанским против божанског, зато што знање суштине, које он правилно назива философијом, а божански Павле мудрошћу Божијом, ваљало би да води истинске философе до узрока како до бивствовања суштог, тако и до његовог сазнања. Ако се Аполофан више забавио раскривањем праведности властитог мњења, неголи о показивању неоправданости туђег, то не може као мудар да не зна, да не може да претпостави никакву промену у устројству и кретању неба без

воље Творца, Који му је и дао бивствовање, и чува га и очитује се као узрок његовог кретања, Који по сведочанству Светог Писма, све гради и мења. Зашто пак Аполофан није благонаклон пред Оним, Који се већ и у том односу очитовао као истински Бог свих? Зашто се он не диви том свемирском узроку о Његовим неисказивим могућностима? Његовом дивном силом и распоредима су сунце и месец, заједно са свом васељеном негда били доведени у савршену непокретност, тако да је током целог дана све застало под тим сазвездама, и што је још дивније, тада су првостепене сфере у којима је садржано прошло, продужиле да се враћају, а сфере које су их садржавале стајале су непокретно. Његовом силом је био већ устројен други дан, тако што је продужење свих двадесет часова или васељена извршила супротним кретањем и обратним враћањем у круг, или сунце, скративши своје петовраћајуће кретање у десеточасовно време, у продужетку других десет часова само то кретање показало на неки нови начин. Та је појава толико изместило умно Вавилоњане, да су му се они, признавши Језекијеља попут равног Богу и далеко вишим од човека, покорили без сукоба.

Не говорим о дивним догађајима, који су се десили у Египту, о божанским знамењима произведеним на другим местима; већ само напомињем само о тим небеским појавама, које су свеопште, извесне увек и свима.

Аполофан, коначно, каже, да је све то неправедно, али се то очувало у сештеним причама Персијанаца, и магови све до сада празнују сећање тројственог Митре. Насупрот томе, он томе не верује, можда услед незнања или неискуства, па му напомени у крајњој линији о затамњењу, насталом при распећу Исуса Христа; тада смо се обојица налазили у Илиополису и својим очима гледали на дивно поклапање сунца и месеца (том поклапању није следило да се деси у то доба), а затим смо видели, како је месец, одједном се оделивши од сунца, у девет сати навече стајао спрам њега и опет сасвим светлео његовим зракама.

Напомени му такође и о другом случају, да је то поклапање, као обично, почело од источне дуге сунца и продужило се у супротном његовом завршавању, а затим се месец одједном окренуо на-

зад и отишао пре, не ону страну коју је испочетка закрио, већ њој супротну (западну). Ето појаве, у то време приспеле, а такве су појаве могле да буду производне само Христосом, Највишим Узроком сваког бивствовања, које извршава велика и дивна чудеса, којима нема броја!

Кажи Аполофану, ако је нужно, све то и, ако је могуће, разобличи га с тиме, та он је тада био заједно са мнош, и заједно гледао, и заједно расуђивао, и заједно се дивио; тада је био прожет попут неког духа пророчанства и обративши ми се, говорио: „Љубазни Дионисије! Та измена поретка је дело Божије!” То, што сам сада рекао, довољно је за писмо, а што недостаје, допуни сам и тога у многоме мудрог мужа сасвим ћеш окренути Богу. Могуће је, да он и не одбије да призна с кроткошћу срца истину наше вере, која стоји више од сваке људске мудрости.

8. Монаху Демофилу (о својеволжности и кротости)

Благородни Демофиле!

Јеврејска историја говори о светом Мојсију, да се он удостојио и боговиђења по својој великој кроткости. И ако га понеко представља као чудног због тог божанског виђења, тада пре његовог удаљавања од Бога представља његову удаљеност од кроткости/смерности/. Она каже да се Господ разгневио својом јарошћу на њега, када се он упорно супроставио Његовим божанским саветима. Такође када обавештавају о његовом божанском избору, по преимућству га прославља подражавање Божије благости, јер је био сасвим кротак, због чега се и називао робом Божијим и признаје се достојним више од свих Пророка боговиђења. Па и када су њему и Арону неки дрско оспоравали првосвештенство и начелништво над народом, он се очитовао вишим од сваког честољубља и начелољубља и уступио власт над народом сваком, који би од Бога био изабран. Када нису престајали, не гледајући на то да умишљају против њега, те порицали пређашње његове поступке, угрожавали га и већ упирали руке на њега, тада је он зазвао спасење од Свеблагог, не престајући да буде кротак: говорио је сасвим смело и уједно сасвим скромно, да он никако није

крив у тим обеђивањима, којим су подвргавали поверење његовом начелништву, јер је знао да је тај, који беседује с добрим Богом, дужан да по могућности буде сличан њему и у својој савести уверен у исправност својих поступака. По чему се богоотац Давид учинио другом Божијим? Коначно, зато што је био добар и сусретљив према непријатељима. Преблаг и добротољубни казује о њему: Нађох мужа по срцу Мојему. Па и закон је био дат, да се не презире ни као животиња, што непријатељу припада. И Јов је због незлобивости оправдан. Јосиф се није светио својој браћи за заверу, а Авељ је са простотом и без подозрења упозоравао свог брата, убицу. Реч Божија све те добре прославља, који не само да не мисле и не чине зла, већ и трпећи злобу других, не отступају од добра, већ напротив, слично Богу, благодејствују и у злу, показују им велику добронаклоност и са свом скромношћу упозоравају их на подобне /исправне/ поступке.

Али узвеште свој поглед навише, и нећемо говорити ни о кроткости светих мужева, ни о добру човекољубивих анђела милосрдних прма људима, који се моле за њихово добро, који се уздржавају од повређивања и погубних сила, саразбољених у злу и радујућих се због спасења оних који се враћају добру, те шта још казује реч Божија о доброделатним анђелима, све ћемо оставити и обасјани благотворним зракама истински доброг и предоброг Христоса, узвеште њима просвећени поглед на Његове божанске врлине /доброделања/. Није ли то уистину знак неизрецивог и недостижног добра, да је Он привео бића у бивствовање, које Га међу свима њима чува и жели да би сви свагда били блиски Њему, те да би му се свако по својој способности обраћао? Тим више што и оне, који се од Њега удаљавају, Он не оставља Својом љубављу, већ се стара да их задржи, молећи их да не пренебрегавају Оног, Који их воли и обасипа добрима, Који трпељиво подноси када Га они неразумно окривљавају, и Сам их штити. И још им више обећава помоћ: још из даљине видећи оне који Му се приближавају, Он већ креће и сусреће их, Сам их обгрљавајући, хвалећи и не окривљујући за раније поступке, већ се радује садашњем, утврђује осећај сазивајући друштво тј. све добре, да би се кућа Његова испунила онима који се веселе. Демофила пак и сваког, који мрзи добре, праведно укорава, но уједно и учи добру, да би

се исправио, јер како је могуће, каже он, да се добар не радује због спаса погибелних, због оживљавања умрлих?! И уистину, само ако би се неко одвратио од заблуде, Он га у том трену узима на своја плећа и побуђује на радост благе анђеле, добротвори и неплеменитима, сунцем Својим обасјава зле и добре (Мт. 5, 15) и саму душу Своју полагаже за оне који се удаљавају од Њега (Јн. 10, 100). А ти, како је видно из твог писма, већ си пред свештеником подвргао нечастивог и грешника, како га називаш, не знам по ком праву, пришавши да својим рукама извучеш напоље, затим када те је признавајући молио, да је дошао због излечења својих зала, ти не само да га ниси уважио, већ си се дрзнуо да се ругаш са добрим свештеником, који је благонаклоно примио све спорно и оправдао себе грешника; на крају, принудивши и свештеника да изађе, ти си се са сличнима отргао насупрот закону у светилишту и оскрнавио Свето светих, а нама пишеш да си својим старањем очувао Свето од угрожавајућег оскрвнућа и да га до сада чуваш у целини. А сада чуј наше речи: служитељи Цркве који су и од тебе виши, тим још мање монах који је с тобом једнаког чина не сме да пориче свештеника, па и када би се показало, да он недостојно приступа Божанским Тајнама или ако би очигледно чинио нешто забрањено. Јер, ако је нарушавање устројства и поретка уопште преступ и божанских закона и ставова, ваља да се сматра делом у славу Божију спровођење поретка, који је установљен од Самог Бога. Јер Бог се Сам у Себи не дели, како би иначе опстало Његово царство? (Мт. 12, 25) И ако Бог, по речима Писма, јесте Судија (Ис. 30, 18; Рим. 2, 16), а свештеници анђели (Мал. 2, 7), те после архијереја тумачи Његових божанских судова, тада ти од њих посредством ђакона у одговарајуће време ваља да се учиш божанским истинама, тако како си се преко њих и удостојио да будеш монах. Не налаже ли нам то смисао свештених прволикова? Јер Свето светих није од свих једнако удаљено, особито му је близак чин првосвештеника, затим ред свештеника, за њима следе ђакони; чином су монашким назначена места код врата олтара, у коме се они и посвећују, те стоје не да би их чували, већ ради тога да би знали да су они по свом чину ближи народу, неголи свештеницима. Зато црквено чиноплагање заповеда, да се не причешћују они сами божанским тајнама, већ да би последњи преносили другима, тј. онима који стоје ближе њима у унутраш-

њости Светилишта, јер они тајанствено окружујући божански престо, пред собом виде непокривена божанска тајанства, те са благонаклоношћу излазе с њима у свештене завесе, што их достојно показује благопокорним монасима, свештеном народу и пролазећим степенима очишћавања, тајанства, која су се до тог времена чувала у савршеној чистоћи и целовитости, све док се ти са својом светошћу ниси устремio на њих и невољно ниси принудио да себи откријеш Свето светих.

И како након тога смеш да се називаш чуварем светиње, када ниси ни видео ни чуо, и немаш ништа сличног са њеним служитељима, јер не знаш истински смисао Писма, свакодневно се занимајући споровима око неких речи, на штету слушалаца? Ако би ко прихватио начелствовање над народом без царске заповести, не би ли заслужио праведну казну? Такође, ако би се ко од садашњих поданика дрзнуо да противречи господару, који неког оправдава или осуђује, не говорећи више, да ли би неко почео да презире и поткопава његову власт? А ти си показао толику дрскост у томе што принадежи кротком и благом Богу и Њиме установљеном свештеноначелству! То би било неопходно да се каже у том случају, ако би неко чинио очигледно дужно, а не једнако по свом достојанству, јер то нико не допушта. Шта је неприлично учинио Осија, да је запалио тимијан пред Богом (2 Цар. 26, 19)? Шта Саул, приносећи на жртву (1 Цар. 13, 10; 15, 12)? Шта љути демони, признавајући Исуса истинитим Богом (Мк. 3, 11)? Једнако се речју Божијом осуђује сваки, који чини то, што му није дозвољено (1 Кор. 14, 23), па је сваки дужан да пребива у чину свог служења (Лев. 16, 2); у Светињу светих само је првосвештеник могао да уђе једном годишње, и при томе у свој чистоћи, коју је сам закон захтевао од првосвештеника (Јевр. 9,7). Свештеници покривају светилиште, а левитима се забрањује и да га дирну, да не би умрли. Разгневио се Господ јарошћу на Осију због његове дрскости (2 Цар. 26, 19); и Марија, када је хтела да да законе законодавцу, поражена је проказивањем (Број. 16, 10); на синове Скеве насрнули су демони (Дела. 19, 14). Говори се такође: Не слах пророке, а они долазише, не говорих с њима, а они прорицаху (Јер. 23, 21). И још: Безаконик кад жртвује теле, као да убија пса (Ис. 66, 3). Краће речено, савршена правда Божија не трпи на-

рушавање закона. Ако он говори: Твојим именом силе многе створисмо, Господ одговара: Нико за вас не зна, идите од Мене кад чините безакоње (Мт. 7, 22 - 23). То јест не ваља, како каже Свето Писмо, оно праведно извршавати с неправдом (Другокњ. 16, 20; 2 Цар. 15, 22). Сваки је дужан да пази на самог себе, није дужан да високо мудрује и дубоко мудрује, већ да расуђује само о томе, што је у складу с његовим достојанством (Рим. 11, 20; 12, 3; Сир, 3, 21). Није ли тако ваљано, како ти кажеш, исправљати свештенике, оличавањем у нечасности или у каквом било преступу? И могуће ли је дозволити им, да бешчасте Бога преступањем закона, којим се неки хвале (Рим. 2, 23)? Какви су пак они посредници Божији? Како могу да наговештавају народу божанске врлине, када не познају њихове силе? Или како могу да посвећују друге када су сами помрачени? Како ће пренети божански дух, када изнутра и истински нису уверени, да ли је то Свети Дух? Сам ћу на то да ти одговорим, јер Демофил није мој непријатељ и нећу трпети да те обмањује сатана. Сваки од чинова који окружује Бога богоподобнији је од тога, који стоји даље одатле и тим више прима и може да саопшти светла што је ближе истинском светлу. Близину схвати не по месту, већ по способности за богоопштење. Па ако је дужност свештеничког чина да посвећује, то опет онај који не може да пренесе светло, не припада свештеничком чину, а тим више ако га неко и сам нема. И такав ми се чини дрским, ако залази у свештеничка права, нити се бојећи, нити стидећи да недостојно извршава божанске службе, па мисли да Бог за то не зна, да он то само зна у себи, мисли да Га обмане лажним називањем Оцем и дрзне се приказујући да је он Христос, производећи у божанским тајанствима недопустиво хуљење (тако га ваља назвати у молитви). Такав није свештеник, не, већ злоделаља, обмањивач, подсмех самом себи и вук у божанском стаду, одевен у вучију кожу.

Али Демофил нема право да то исправља. Јер ако реч Божија заповеда праведно да се извршава праведно (извршавати праведно значи делити сваком достојно), тада су сви дужни да то праведно извршавају, не излазећи из свог достојанства и чина, и анђелима је важно да буде одређено и дељено достојно, али не од нас, о Демофиле, а нама кроз њих од Бога и с њима, преко виших

анђела. Једноставно речено: код свих бића у свему праведна промисао раздаје преко првих другима по достојанству. Следи да и ти које је Бог поставио начелницима над другима, ваља да дају достојно нижима од себе и себи потчињеним. Тај је Демофил дужан да се определи да разумно следи раздражујућу и руководећу силу. Он није дужан да нарушава њихов поредак у себи, већ је разум, као виши, дужан да влада над нижим силама.

Ако ми видећи на тржници да се слуга поноси, напада и наноси ударце господару, младић стацу или син оцу, сматрамо преступом ако не прискочимо у помоћ тим поштеним лицима, премда је могуће да су им раније нанели штету, па како да се не стидимо да гледамо с небригом, када раздражујуће и руководеће силе делују против разума и отимају му од Бога му даровану власт, те сами у себи производе преступнички беспоредак, помутњу и неустројство? Праведно блажени и од Бога нам дати законодавац сматра таквог недостојним да управља Црквом Божијом, кад није умео добро да управља властитом кућом (Тим. 3, 5), јер, ко је умео да управља собом, тај и другима управља; ако другима, онда и кућом; ако кућом, тад и градом; ако градом, тад и народом; и, једноставно речено речима: Ко је веран у малом, тај је веран и у великом, а ко је у малом неверан, тај је неверан и у великом (Лк. 16, 10).

Сам назначи дужности руководеће, раздражујуће и разумне силе својима, а то ће ти саопштити свештенођакони, њима свештеници, а свештеницима архијереји, архијерејима апостоли и представници апостола. Ако пак неко од њих прекорачи обавезе, дужни су да га исправљају свети једнаког и истог чина. На тај начин, чин се не меша са чином, већ сваки остаје у свом чину и при свом служењу. Све смо ти то представили зато, да би знао и испунио свој дуг. А што се тиче твоје жестине у односу према мужу, кога називаш нечастивим и грешним, не знам каквим речима да оплачем пораз, који се догодио с мојим љубимцем. Ко ме смо те, шта мислиш, поставили да служиш? Ако не Доброме, то, на крају и Он и ми и сво наше служење ваља сада да ти буде странно, па је време да од Бога тражиш другачије и друге свештенике, да би се код њих слободно предавао жестини, а не усавршавању, те да будеш неприклоњеним служителем нељудскости која ти се допала.

Нисмо ли сами достигли савршену светост и немамо ли потребе у божанском попуштању самима себи? Није ли двострук грех, како каже Писмо, попут нечастивог, да грешимо и када не знамо у чему грешимо, а још сами себе оправдавамо и мислимо да видимо, а да у самој ствари не видимо? Небо се ужаснуло због тога, а устрептао сам и сам себи не верујем. И ако не би имао твоја писма (о, да их никада нисам видео!), већ само да су се други старали да ме увере о теби, не би ме уверили да Демофил поштује добро свих твари нечовекољубивог Бога и милујућу или спасавајућу Његову благодат сматра да за њега није неопходна, па и свештенике одбија који су се због своје кроткости удостојили да носе грехове народног незнања и тврдо знају, да су и сами подргнути слабости. Врховни Божански Првосвештеник ишао је другим путем, тј. Тај, Који је био одвојен, како казује Свето Писмо, по грешницима (Јевр. 7, 26). Он поставља знак љубави на Себе за најкроткије напасање Својих оваца (Јн. 10, 14; 21, 15); назива злим тог роба, који није опростио дуг свом другу (Мт. 18, 30) и ниуколико му није уделио одатле највећу попустљивост, каква му је самоме показана, и праведно га осуђује због тога, што му је својствено, чега сада ваља да се бојимо и ја, и Демофил. Самим онима који су Га разапели, усред самог страдања од тражи од Оца опраштање (Лк. 23, 34) и кори ученике, када су молили да се жестоко осуди нечастивост којом су Га Самарићани прогнали од себе. О томе ти хиљаду пута говориш у свом дрском писму, то свугде тврдиш, да ти штитиш, не самог себе, већ Бога. А да ли је могуће, кажи ми, злим штитити добро?

Не, ми немамо архијереја, који не може да пострада немоћима нашим (Јевр. 4, 15). Али Он је и незлобив и милостив. Не оптужије, не разапиње (Мт. 12, 19; Ис. 42, 1), тако је Он кротак! И Тај је очишћење од наших грехова (1 Јн. 2, 2). Зато не можемо да одобримо твоје повремено негодовање, па макар се и хиљаду пута позивао на Финеса и Илију. Јер непријатно је било Исусу да слуша о томе од ученика, који још тада нису били деоници кротког и благог Духа. И наш божански Учитель с кротошћу учи оне који се противе учењу Господа (2 Тим. 1, 24). Незнање и ваља учити, а не кажњавати, као што ни следе не мучимо, већ водимо за руку. А ти си напао на таквог човека, који је само почео да гледа на светло,

ударо га, и када је с великом скромношћу приступио теби, ти си га нагло одгонетнуо, тог (какво ужасно дело!), којег је Христос по својој доброту тражио на гори, где он заблуђује, зове, када је побегао од Њега, и само ће га тако наћи, да га узме на Своја плећа. Нећемо, молим те, да се не заборавимо тако лоше самима собом, да наоштримо и мач против себе самих. Јер како они, који се старају да другима причињавају окривљавања, тако и ти, који се старају да чине добро, ако сасвим и не чине то што су хтели, али ако се још у себи хране злбом или благошћу, ускоро ће бити испољене последице божанских врлина, а код првих од жестоких страсти. Једни ће бити следбеници и сапутници анђела овде и тамо, у савршеном свету и слободи од свих зала, за сву вечност наслеђујући најблаженији удео и, што је више од свих добара, вазда ће бити с Богом; други ће се сместа лишити и божанског и сопственог света и овде, и након смрти, и биће заједно с жестоким демонима. Зато смо дужни да се својски старамо, да свагда будемо с благим Богом и Господом, а не да будемо отуђени од Њега Његовим правосуђем, заједно са злим, и да сами од себе не претрпимо заслужену казну, којих се бојим више од свега и не желим да будем учесник ни у каквом злу. Ако ти одговара, споменућу и божанско виђење једног светог мужа, а ти се не смеј, јер ћу ти говорити истину.

Када сам негда био на Криту, био сам примљен од светог Карпа, мужа у поређењу с којим једва да ћеш наћи другог, према великој чистоћи ума, способнијег за боговиђење. Он и није приступао испуњавању светих тајни пре него што је у време припреме молитви /добрио/ некакво свештено и благовољно виђење. Он је говорио да се један од неверујућих једном растужио. Узрок туге је било то, што је одвукао некога од Цркве у безбожност, тада док су још празновани дани радости. За обоје је ваљало да се усрдно моле Богу Спаситељу, да би Он братио оног Својом силом, а другог победио Својом благошћу; па му је припадало да их непрестано целог живота обавештава, док их на тај начин не би довео до знања Бога тако, да се њихове сумње разреше, и они били принуђени у својим нерасудним поступцима да се покају. Али не знам, на који су начин (што се пре није дешавало), у њему настали силно негодовање и досада, а он, налазећи се у таквом лошем

стању, легне и усни, кад је била вече. У поноћ, када се обично будио сам од себе због певања свештених химни, устане после многих снова који су се стално настављали и били непокојни. Почевши разговор с Богом, он је туговао, како не доликује светињама, те у негодовању говорио да ту нема правде, када живе људи нечастиви и изопачавајући праве путеве Господње. Говорећи то, молио је Бога да једним ударом муње прекине живот обоје без милости. „Изрекавши то”, говорио је он, „одједном сам видео дом у коме сам се налазио, испочетка потресен, затим су се његови сводови поделили на две половине и пред собом јако горућу ватру, која, како се место представљало отвореним, спустила до мене с неба”; само небо видео је отвореним и на небеској висини Исуса, кога су окруживали безбројни анђели у људском виду. „То сам видео на небу и задивио се”. „Спустивши поглед наниже, видео сам”, продужио је Карп, „саму помоћ онима које растргавају над опширном и мрачном пропашћу, и те мужеве, на које сам ставио проклетство, да стоје предамном у зеву пропасти у жалосном обличју, дрхтећи од слабости својих ногу, али се не стропоштавајући у њу. Из дубине пропасти излазиле су змије и то око њихових колебљивих ногу, извијајући се, парајући налегањем на њих и вучењем према себи, па зубима и палацањима дражили, парали и на сваки начин покушавали да их одгурну у пропаст. Међу змијама су били и људи, који су се такође устремљивали на те мужеве, притискали, нападали на њих и угрожавали их, рекло би се да су били близу падања, нало се по мало склањајући делимично против воље, делимично добровољно убеђењима и уједно принудама зла.” И Карп је казивао да је он, гледајући наниже осећао задовољство, а о томе шта је било горе није бринуо, досађивао се и негодовао, што они још нису одгурнути и, много пута, али стално на томе настојећи, проклињао их у негодовању. Једва имајући снаге да погледа на небо, опет је на њему видео исто као и пре: Исус је милосрдним оком гледао на догађај, уставши са највишег престола и сишавши к њима, пружио руку благости; а анђели заједно с Њим давали су им помоћ, једног с једне, а другог с друге стране чували, и Исус рече Карпу: „Већ пруженом руком твојом порази Ме, јер сам спреман и да поново пострадам ради спасења људи, и то Ми је пријатно, само да људи више не би грешили. Али погледај да ли ти је корисно да пребиваш у том бездану, те да

са тим змијама мењаш сажитељство с Богом и благим и човекољубивим анђелима?” Ето то је, што сам од њега чуо, и верујем да је то истинито.

9. Јерарху Титу, који је писмом питао св. Дионисија, шта је кућа Премудрости, шта њена чаша, њена храна и пиће?

Не знам, љубљени Тите, да ли се светом Тимотеју догодило да чује нешто од мојих размотрених богословских симбола, а само сам у „Симболичкој теологији” све објаснио, према мњењу многих, као необичне изразе Писма о Богу. Непросвећене душе испуњавају се нелепим мислима, када код Отаца, неисказиво мудрих, сусрећу божанску, тајанствену и за ум неприступачну истину под покривалом смелих загонетки. Зато ми често и не верујемо буквалном смислу изражавања, у којима се описују божанске тајне, те прилазимо тим тајнама преко сагледавања по одговарајућим им чулним симболима. Додуше, понекад је могуће обојити и без симбола, могуће је посматрати небеске тајне саме по себи, у њиховој нагости и чистоћи, па тако видимо и ублажавамо Извор живота, који се Сам у Себи излива и Сам у Себи постоји, Који је нека једна, једноставна, самопокретна, самодејствујућа, никада Себе не остављајућа Сила, Која јесте знање свега знања, што посматра Себе кроз Себе. Признајем да је то нужно и за Тимотеја, као и за друге којима служи објашњење различитих облика свештене симболике, јер са спољашње стране њене указује се колико невероватности и несаобразности! На пример, надсуштаствено Богорођење приписује се Божијој утроби, која телесно рађа Бога (Пс. 109, 4); рађајућа Реч усваја се људским срцем, попут тога да Га одваја (Пс. 44, 1); дисање Духа изражава се кроз дисање уста (Пс. 32, 6); богородитељна колевка, која у себи садржи Сина Божијег, представља се телолико (Јн. 1, 18); а понекад се употребљавају симболи засада, дрвета (Откр. 2, 7), плода (Ис. 27, 6), цвета, корена (Јез. 16, 3), источника, који даје воду (Пс. 35, 13) или разливајућег светла (Пс. 98, 16). Такви и другачији су описи натприродних предмета богословља. Тако, за означавање духовног промисла Божијег, дарова, појава, сила, својстава, законика, пребивања, исхођења, суда, једињења, приписује се Богу лик сад

човека, сад звери (Пост. 49, 9) или другог живућег, било раслинства (Песн. 2, 1), било камења (1 Пет. 2, 4); некад се Он представља чак обученим у војну одећу варвара (Пс. 44, 4); понекад приказује и као вајар и скулптор, као неки уметник (Пс. 65, 10); понекад му Писмо придаје коње (Пс. 75, 7), кочије (Пс. 67, 18) и седишта (Пс. 44, 7) или Га окружује дужностима око велике гозбе (Лк. 15) и приказује да пије, спава (Пс. 42, 10) и шумећим од вина (Пс. 77, 65). Шта још рећи о гневу и тузи, о разним клетвама и кајањима, о проклетствима и мржњи, о многоврсним и двосмисленим изразима, који замењују Божији завет, о борби Бога са силницима земље, која се спроводи као Његово опасивање и умислом против њих, када су намеравали да подигну здање не због окривљавања других, већ ради властитог чувања; такође о небеском савету, како да обману Ахава, о плотској и чулној страсти, приказаној у књизи Песме над Песмама? Колико је и других свештених поимања у приказу Бога, када се скривене ствари видљиво изражавају, јединично и једноставно као протежне и састојеће се из делова, неоличене и безобличне, да имају облик и изглед! Али, ко уме да проникне у њихово скривено благолепије /добротолепоту/, тај достиже у њима све тајанствено и боговидно, све што сија пуним светлом богословља. Уверени смо да су симболички прикази смишљени не ради њих самих, већ због непродискутованог знања, које је по својој светости недоступно за непросвећене, а открива се само његовим преиспитаним љубитељима, који се при разматрању не увлаче дечијом маштом, већ који се једноставношћу свог ума и силом посматрања узносе ка простој и натприродној њиховој истини. Уз то ваља приметити да је богословско учење двојаког рода: оно је неизразиво, тајанствено, а друго јасно и лако поимајуће; прво је обучено у симболе и састоји се у обредима, друго се јавља у обличју философском и може да се доказује стога што сједињава у себи исказиво са неисказивим; последње убеђује и повезује истину са речју; те насупрот томе, прво показује њену божанскост без речи, самим делима и свештеним обредима. Познато је да извршавање свештених тајни ни код нас ни у Старозаветној Цркви није чињено без добротолепих симбола. Видимо да и најсветији анђели загонетно говоре о божанственим стварима, да и сам Исус богослови у причама и преноси божанске тајне у виду просценијума. Јер требало је не само чувати Свето

светих од оскрвнућа непросвећене гомиле, већ и обасјати сву људску природу светлом божанских истина сагласно са њеном дељивошћу и уједно недељивошћу; па је требало бестрасну душу узнети до једноставног и унутрашњег посматрања боговидних ликова и лечити страсно тело и узводити Богу по законима телесности, тј. посредством предустановљених, преображавајућих симбола, који би били сагласни са поимањима душе и у исто време сасвим одговарали истинама неприкривеног богословља, као ликови, који воде разумевању његовог учења. Наш видљиви свет води ка посматрању Божијих невидљивих ствари, а тако говори Павле и читав разум. Зато и богослови на друго гледају као на предмет грађанског и подзаконског живота, а на друго као на дело чисто и благодатно, на прво људски и опосредовано, а на друго надсветски и тајнообразно, расуђујући о једном на основу свима извесних закона, а о другом на основу невидљивих опредељења, колико су могла да буду изражена у Светом Писму и колико могу да буду појмљени умом и срцем, јер у свим тим Писмима нама се предлаже не сува историја, већ животоносно савршенство. Зато ваља да оставимо народно мњење о њима и благонаклоно да проничемо у унутрашње значење свештених симбола, иначе би их понизили, зато што су они видљиве црте и одрази божанске природе, чулни ликови неисписљивих и натприродних предмета. При томе преображавајући симболи се не деле као на једне надсуштствене, духовне или непосредно божанска светла; на пример, не назива се само Бог ватром (Другокњ. 4, 11), већ се и Његова умствена реч такође назива ватреном (Јер. 23, 29); штавише, боговидним чиновима мисливих и мислећих анђела придаје се разликовање и сви ватрени ликови (Пс. 103, 4). Зато и сам лик ватре другачије ваља разумевати, када се њиме исказује недостижно суштество Божије, другачије када се под њим разумева умствена реч Његовог промисла, а другачије када се њиме означавају анђели: у првом случају он означава узрок, у другом условно бивствовање, а у трећем учествовање у бивствовању. Уопштено симболе ваља разумевати тако, како им прописују поимање посматрање и законни мудрости; у супротном не ваља их мешати произвољно, већ изражавати саобразно узроцима, условљеном бивствовању, силама, чиновима и достојанствима, који су њима означавани. Али, да не изађемо ван надлежних граница писма, приступимо самом ис-

траживању од тебе предложених предмета. Говоримо да свака храна служи за усавршавање оног који се њоме храни, зато што она испуњава његов недостатак и оскудицу, окрепљује његову слабост, очувава његов живот, отвара и обнавља његове снаге, доноси пријатну живост његовим осећањима, уопште одводи тугу и несавршенство, а даје весеље и савршенство. Зато је добро речено у Писму (Прич. 9), да блага мудрост држи тајанствену чашу и приноси своје свештено пиће, а још пре пића предлаже тврду храну и громогласном проповеди милосрђа сазива потребите. На тај начин њоме је предложена ствар за храњење двојаког рода: једна, тврда и постојана, друга житка и текућа. И последње, т.ј. чаша /путир, пехар/, већ доводи до мисли о томе, колика је заносивајућа благост Премудрости: будући округлом и откривеном, чаша је симбол беспочетног и бесконачног, забављеног око свег промисла; која предлаже свакоме, она тиме не пребива мање у себи самој, остаје у непокретном истовременом /дејству/ ниуколико се не изливајући, вазда непромењлива и непокретна. У Писму је речено, да је Премудрост себи сазидала кућу, у њој спремила тврду храну, поставила посуђе и чашу, па отуд сваки који богодолично разматра божанске ствари, лако може да види да је свесавршена промисао узрок бивствовања и добродејствовања свега постојећег; да се она на све простире, увек читује, све садржи и, не гледајући на то, суштински пребива сама у себи, не меша се ни са чиме, ни по чему ни са чиме другим; да изузета из свега, она је у бивствовању, и у саставу и у пребивању јесте вечно и једновремено, јер увек та и таква постоји, никада не бива ван себе, никада не остављајући своја дела; да се она распрострањује на све и опет остаје у себи; да она уједно не стоји и не креће се; да она извршава дела промисли, такорећи, у непокретности, а непокретност се читује у делима промишљања.

Али шта значи тврда и житка храна? Јер речено је да добра мудрост припрема како ту, тако и другу. Тврда храна, мислим, јесте израз духовни, постојаног савршенства и истовремености, по којој разумне душе учествују у непромењливом, снажном, све сједињујућем и недељивом знању божанских ствари. Тим разумним душама и свети Павле, следујући Премудрости, препоручује истински тврду храну (1 Кор. 13, 11). Под симболом пак житке хра-

не разуме се подобноизливајуће и свима делеће обиље учења, које разноврсношћу, множином и делимичношћу својих истина упознаје хранеће према мери снаге сваког, према једноставном и неподељеном богопознавању. Због тога се умне изреке Божије пореде било са росом и водом, било са вином и медом, јер имају било снагу да оживљавају као вода, узрастају као млеко, установљавају живот као вино, очишћавају и штите као мед. Ето шта дарује божанска Премудрост онима који јој прилазе! Ето како разлива богатство своје обилне трпезе! Ето шта значи истинска гозба! Због тога се Бог и назива Животодајним, Хранитељем младежи, Свеобновитељем и Усавршитељем. Примењено на тај приказ свештене гозбе Сам Бог, Узрок свих добара, назива се код оних који се поуздавају у том смислу, да је пуноћа и обиље Његове гозбе изнад сваког разумевања, или говорећи богодоличније, да је Његово блаженство свесавршено и неирецива безмерност блаженства. Као што је у нас пијанство, примљено у лошем смислу непримерено испуњавање себе вином и иступање ума и чула, тако у Богу, поимано са добре стране, оно није ништа друго до непрестална пуноћа свих добара, сједињених с Њим отпочетка. Последница пијанства у иступању ума и чула је израз Божије висине, недостижан за наше мишљење, мисливости и бивствовање; оно излази из области ума. Али како се Бог назива попут пијаног и иступајућег од свих могућих добара због тога, што је свиме приспуњен и преиспуњен безмерно, макар да пребива унутар свега и изнад свега, тако ваља поимати и изразе о гозби светих у Царству Божијем. Када се каже да долази Сам Цар, позива их да седну и почиње да их служи (Лк. 12, 37), са тиме се указује на неко неподељено и једнодушно саопштавање светих Божијим добрима; тиме се описује Црква прворођених на небесима, или душе праведних, неподељених и испуњених свим добрима. Под именом позивања на седење разумемо спокојство од многих напора, тих живот, друштво, удостојавање блаженства на светлој страни живих, друштво испуњено свим свештеним насладама, богато различитим Божијим даровима, који испуњавају весељем срца праведника; такво друштво, које Сам Исус и радује и посађује, коме Сам Он служи и даје вечно спокојство, и дели пуноћу добара, и дарује без мере. Ти ме на крају питаш о томе, шта значи у Писму спомињани Син и бодренење Бога? Божији је Син то, што је у Богу

тајанствено, те стварима које управљају промислом несаопштиво; напротив бодрење Бога је општење Његовог промисла према прикључивању и спасавању људи, који у томе осећају потребу. Одатле ћеш прећи према објашњавању и других богословских симбола. Зато сматрам излишним о једном и истом да једно и исто говоримо и престављамо, да говориш друго; при томе видим да је твоје пребивање испуњено, те завршавам писмо с тим уверењем, да сам ти боље објаснио симболе, колико је требало објаснити по твом писму. Поврх тога шаљем ти све своје „Симболичко богословље” у коме ћеш наћи, шта значи кућа Премудрости и њених седам стубова, шта је тврда храна и дељење жртвених дарова и хлеба, шта мешање вина и гласова, долазећих од пијанства; тамо ћеш наћи подробније објашњење свега о чему сам говорио у садашњем писму. То „богословље” по мом мњењу, јесте добар тумач свих богословских симбола и одговара предањима и истинама Светог Писма.

10. Јовану Богослову, апостолу и јеванђелисти, за време његове заточености на острву Патмос

Поздрављам тебе, свету душу, љубљени! Тај поздрав далеко ти је приличнији него многим другима. Радуј се, истински љубећи од истинито Љубљеног, Водећег и Љубећег!

Како је предивно ако Христос говори истину! Ето Његови ученици се терају из друштва од неправедних људи, који се путем тога устремљују на заслужено учешће, тј. будући да су безаконици, одељују се и удаљују од светих. Појаве су истински видљиви ликови невидљивих ствари, јер у долазећим вековима Бог неће бити узрок праведног удаљавања од Себе људи нечаствих, већ ће се сами од Бога удаљавати. С друге стране видимо, да други и овде већ живе с Богом, зато што се љубећи истину удаљавају од обожавања материјалних ствари, будући да су слободни од свакога зла и одушевљени божанском љубављу ка свему добром, љубе тишину, обитавајући анђелоподобно међу људима, са савршеним спокојем у души, с благодарношћу Богу, с добротом срца и другим добрим особинама, они још у садашњем животу очитују светост будућег живота.

Нисам још толико безуман, да би могао да ти приписујем страдавање, већ само мислим, да минула размишљања о телесним страдањима ваља и не осећати, додуше, праведно окривљујући људе, који су те оптужили и кроз ту оптужбу маштајући да заграде сунце Јеванђеља, ја их молим да скрате зло, које причињавају сами себи, да се обрате добру, приближе те себи и учине деоничима светла. Мене пак, напротив, ништа не може да лиши светле зраке Јованове: сада се наслађујем само спомињањем и обнављањем у мислима твог истинског богословља, а ускоро (кажем, макар то било и дрско) сам се с тобом сједињавам. Веруј мом, од Бога посланом предказању, да ћеш бити ослобођен од патмоског сужањства и вратићеш се у Азију, да тамо довршиш примере подражавања благог Бога и предаш их својим настављачима.

/превод др А.М.Петровића према J. P. Migne: *Patrologia graeca*, vol. 3, 997A-1048B/

Слово о умности у савременом схватању Ареопагитовог дела

За Св. Дионисије Ареопагита (5. и 6. век) је истакнуто, да је по свом утицају зарана прекорачио оквире распрострањености грчког језика, тако да је већ истог шестог века након рођења Христовог његово дело било преведено на сиријски језик, у осмом још једном на сиријски, те арапски и јерменски (718.г.), а у следећем на коптски и латински (835. и 860.г.). Крајем једанаестог века преведен је на грузијски, четрнаестог (1371.) на српкословенски по налогу Цара Душана, те у седамнаестом и деветнаестом веку на друге словенске језике. Инок Исаија превео је комплетан опус заједно са коментарима на та дела из пера Св. Максима Исповедника, те тиме словенском свету омогућио језички улаз и приступ до најтананијих мисли ове суптилне ране теологије. Развијена философска терминологија у свој сложености њених садржаја у *Делима* Светог Ареопагита, сасвим је изменила норме културног приступа, како стварима откривења у хришћанском учењу, тако и приступ просуђујућим ставовима хришћанске теологије уопште, како на (Југо)Истоку, тако и (Северо)Западу.

У књизи „*Тајанствено богословље*”, заједно са епистоларном оставштином изложена су његова теолошка убеђења, у којима је он веран кападокијској традицији хришћанске богословије, коју је префињено повезао са врхунцима платоничког спекулативног става. Међутим, као да се његов напор да прикаже величину хришћанског учења нехришћанским философима унеколико и данас не схвата сасвим адекватно. Он је ишао путем апофатичког наслеђа мишљења платонизма, где је најбивствујућије бивствовање несазнатљиво само по себи услед палости наше људске природе (губљења прворазредних знања из првобитне повезаности с Божанственим), па како је у тој традицији Господња трансцендентност релативна, критички приступ је код Ареопагита допустио преображај изворних појмова у новозаветном духу. Међутим,

катафатички оквир позитивног утврђивања ствари није допуштао људски увид у саму Божију суштину, а то је посебан допринос хришћанства, сазнање да чак ни искупљен, очишћен и обожен човек није у стању да сазна суштину Божију. По томе се он по реалној уздржаности достојанства сазнања пред Господом разликује од Плотина који ексцентрично сматра да он по својој генијалности може да тврди шта Господ намерава, хоће и мисли /*Енн.* 3,6/, као и од њему далеко важнијег Прокла који Једном тријадичком Богу сугерише митолошке паганске претпоставке које би требало да следи, да би био на људима схватљив начин апсолутно логичан и с тиме показивао савршенство. Намере и мисли Господње може да искаже тек пророчански ниво односа, за који Св. Ареопагит држи да изражава Св. Писмо, тако да га користи и као синоним. Он је несумњиво познавао књигу *Апокалипсе* и *Јеванђеље по Св. Ап. Јовану* (око 95. у доба императора Домицијана или око 120.г. у доба императора Хадријана), као и Свето Писмо уопште, на које се често позива, именујући га, како смо нагласили, грчким изразом `λόγιον`, који би дословно превођен могао да се преведе и као `пророчанство`. Дух, треће Лице Свете Тројице „дува где хоће” и нема начина да било какав умни захват од стране ма како усавршеног човека то усмерава или преусмерава било којим средствима, па ни мисаоним. Он евентуално може да уђе у садејство, које се не ремети таква кретања и путеве, већ се на њих ослања и са њима усклађује. У супротном, производи се узурпација надлежности, која нити аргументацијом конституисаном према некој философији природе као натуралистичким схематизмом, а нити школским наметањем неког наводно дубљег схватања, не може то да оправда. Ваља рећи да на равни отварања хоризонта према незаном и неисказивом, Св. Ареопагит уводи на широка врата отачко хришћанско предање руковођено старозаветним пророчанствима и правилним схватањем речи Господњих у Јеванђељима, по коме се сазнање Бога допушта у оној мери, у којој се Сам Бог открива човеку, у суштинском личном сусрету. И Мојсијево предање из Петокњижја он прати највероватније следећи и мисли сјајног списа *О животу Мојсија законодавца, или о савршенству врлине* Св. Григорија Ниског, када он за његово улажење у божанску таму каже: „И на тај начин већ тај, који је за дуго времена утихло љубио мудрост о узвишеним предметима,

једва ће да схвати шта је то у ствари постојеће, које по својој природи има бивствовање, и шта је то небивствујуће, које има бивствовање само по видљивости /наизглед/, као што тада природа ни сама по себи није довршава. 2.24 И баш то, чини ми се, сазнао је тада велики Мојсије, научен благојављањем /τῆ θεοφανείᾳ παιδευθεὶς γυνῶναι/, а уствари, да од свега обухваћеног чулима и посматраног умом, ништа није постојеће у правом смислу, сем оног што све бивство превазилази, које је свему узрок, и од којег све зависи. Јер ако мисао и нешто друго убраја у ред постојећих, тад ни у једном од свих постојећих ум неће видети такво које не би имало нужност у другом, и коме би било могуће стићи у бивствовање без учествовања на истински постојећем. Свагда једно и исто које се не повећава и не смањује у свакој промени, у бољој или у лошијој, увек непокретно, зато што му је лошије страно, а бољег нема; немајући нужност ни у чему другом, једно у свему водеће, једино, на чему све учествује, једино које се учешћем на учествујућима не умањује, то је заиста у правом смислу постојеће /τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς τὸ ὄντως ὄν/, и поимање о том постојећем је знање истине. 2.26 У томе како је тада онај постао, сада је и сваки појединац.” Карактеристично за платоновску поделу анабастичког пута на горе и катавасије пута на доле, и апофатички и катафатички модел кретања мишљења такође има узор у овом изузетном спису: „Јер после тога ако неко гледа на Мојсија и на облак који оба воде оне који иду стазом врлине, (и Мојсије би уз то делимично пријављивао законе, а облак био предводник у законе), умом достигавши чистоту, у проласку кроз воду, уништив и одвојивши од себе иноплеменика, проба меру, то јест живот удаљен од задовољстава, која се у први мах показује горком и опирућем оном који проба, а код оних што су прихватили дрво производи сластан осећај, а затим се насладивши красотами јеванђељског феничког дрвећа и извора, испуњава се живом водом, која је камен, примивши у себе небески хлеб, и показавши своју храброст над иноплеменицима, уз шта за узрок победе служи дизање руку законодавца, које саме показују тајну крста: е тада се он узводи до претпостављене природе посматрања. 2.154 На путу ка таквом знању за њега не бива само чистота тела, које је чишћено некаквим шкропљењима, већ и одеће, натопљене у води против сваке нечистоће. А то значи да за оног који намерава да

приступи посматрању свега постојећег /τὸν μέλλοντα προσβαίνειν τῆ τῶν ὄντων θεωρίᾳ/, ваља да се очисти у свему, да буде чист и неоскрвљен по души и по телу, умивши са себе нечистоту одговарајуће души и телу, да би могли да се покажемо чистим пред Оним, Који види скривено, и да би добродолично у појавама било одговарајуће унутрашњем расположењу душе. 2.155 Ради тога пре узласка на гору по Божијој заповести, перу се ризе (Иzl. 19,10), и ризама се тумачећи означава добродолична опремљеност живота. Јер нико не каже да та чулна нечистоћа риза за оне који узлазе Богу бива претпоставка за сав успон; супротно томе мислим да се ризама предивно именује сва опремљеност у животним занимањима. 2.156 Исправивши то, и што је могуће даље, отерав са горе стадо неразумних, човек затим приступа успону до високих поимања. А што се ничем неразумном не дозвољава да се појави на гори, то по мојој претпоставци значи, да се у посматрању представљеног умом превазилази знање, достављано чулом. Јер природи неразумних својствено да се двојно распростре према једном чулу без учешћа ума, те да њима руководи гледање, а неретко и слух доводи до тежње према нечему, те све друго, од чега се чулно побуђује на делатност, то има велику снагу код неразумних. 2.157 Посматрање Бога се не збива према појавама, и не по слушном, те се не обухвата ничим од уобичајених поимања, јер Њега није видело око и чуло ухо, и то није нешто што обично долази на срце човеку (1 Кор. 2,9). Него треба са намером приступити разумевању узвишеног, ваља да се очисти своја природа од сваког чулног и неразумног кретања, умивши ум од сваког мњења састављеног по некаквој претпоставци, те одвојивши се од свиклог сабеседништва са својом сажитељницом, то јест с чулношћу (она је попут супруге и сажитељнице с нашом природом), те када неко постане чист од свега тога, тада се већ осмелио да приступи гори. 2.158 Јер гора је као истинска препона и неприсупачно богословље, и његовим подножјем једва пролази /настрада - ὁ πολὺς λεὼς τῆς ὑπωρείας φθάνει/ највећи део људи. Ако би Мојсије био такав, постао би као и многи што узлазе, слушајући у слуху звуке трубе, које према тачном казивању историје, које у мери узашлости бивају све јачи (Иzl. 19,19)... 2.162 Шта се означава тиме да Мојсије пребива у мраку, и да само у њему види Бога? Јер исприповедано се сада показује унеколико супротним првом богојав-

љању. Тада је Божанство било видљиво у светлу, а сада је у мраку. И то не сматрамо да проистиче из реда оног што се представља нашем вишем погледу. Тиме нас реч учи да знање побожности у први моменат бива светло за оне, у коме се појављује. Зато је из супротности у побожности оно умствено тама, а одвраћањем од таме настаје учешће у светлу. Ум који се простире даље, удубљује се са бољом и већом пажњом у разумевање истински докучивог, па што се више приближава посматрању, тим боље сагледава несагледивост Божије природе. 2.163 Јер оставивши све видљиво, не само оно примљено чулима, већ и оно што се каже да види разум, непрестано креће ка далеко унутрашњијем, док бистрином разума не проникне у несагледиво и недостижно, и тамо не угледа Бога. Јер у томе је истинско сазнање исконског, у томе је и наше сазнање оног што не знамо, зато што је исконско више од сваког сазнања, као да је неким мраком одасвуд обухваћено недостижним. Стога каже и узвишени Јован који је и сам био у светлосном мраку: Бога није нико никада видео (Јн. 1,18), решено тврдећи тим речима да није само за људе, већ и за сваку разумну природу неприступачно знање Божије суштине. 2.164 Отуд је Мојсије након тога што је више сазнао исповедао, да види Бога у мраку, то јест, тада познаје да Божанство у самој Својој природи и јесте Оно само, што је више од сваког сазнавања и достизања. Јер речено је: Мојсије је у тами видео Бога (Изл. 20,21). Ко је Бог? Тај, Који положи у таму покров Свој (Пс. 17,12), како каже Давид, у ком мраку је и посвећен у тајну. 2.165 Али када је био тамо, где се претходно налазио примрак, много је путем разума научио, да би како мислим, за нас настало тврђе учење, осведочено Божијим гласом. Јер Реч Божија као прво забрањује људима да пореде Божанство са нечим познатим (Изл. 20,4); онако како свако поимање, сагласно с било каквим удобностима представљањем састављаним по неком природном разумевању и претпоставци, озидава Божијег кумира, а не извештава о Самом Богу */εἶδωλον Θεοῦ πλάσσοντος καὶ οὐ Θεὸν καταγγέλλοντος/*. 2.166 Два су вида врлине према побожности, који се делимично односе на Божанство, а делимично на усправљање природа (зато што и чистота природе јесте део побожности), учећи међу првима шта је надлежно за познање Бога (а познање је било не знати ништа познато људским разумевањем), затим Мојсије учи и другом виду врлине, дознав-

ши, каквим упражњавањем достижемо усправљања у врлинском животу. 2.167 После тога за Мојсија је настала нерукотворена скинија /шатор, сјеница, колиба/. Ко ће да га следи када он улази у такве тајне и толико се узвисује умом? Онај, ко ступајући са врха на врх узласком не висине непрестано постаје све виши од себе самог. Тако Мојсије прво напушта подножје планине, одвајајући се од свих који су се показали немоћним за пењање. Затим слухом прима глас труба, узносећи се на висину усхођења. Уз то прониче у невидљиво светилиште богознања, и већ и њему не остаје, већ прелази у нерукотворену скинију; јер у том сусреће тај предео и заиста се и сам узвисује таквим усхођењима. Чини ми се да и у другом смислу небеска труба постаје учитељ за усходећег ка нерукотвореном улазу. Јер устројство небеских чуда, које позива на појаве у суштини премудрости и проповедањима у видљивом велике славе Божије према реченом: небеса проповедају славу Божију (Пс. 18,2), а по јасности и доброзвучности постављеног само се чини велегласном трубом, како говори један од Пророка: раструбио је Бог одозго. 2.169 А ко се очистио и изоштрио слух срца, примивши тај звук, схватам да је произведен посматрањем бића, да би их водио путем ка знању силе Божије, да би се разумом проникло онамо где је Сам Бог. То се у Писму именује тамом, која по тумачењу, како смо рекли, означава незнајуће и невидљиво */ἀθεώρητον/*, у којој је био онај што је видео нерукотворену скинију, и коју је показивао доњима материјалним подражавањем...” Историософски приступ Св. Ареопегита мистичној теологији, имао је отворен хоризонт и раван правац за разраду теме у спису овог изузетно образованог византијског теолога, рођеног брата Св. Василија Великог, који му је наменио објашњења избрушена до кристалне јасности. Мистичка теологија тако не може да се разумева као некакав продукт ђефова образованог интелектуалца, који из себи знаних разлога носи и привесак на коме се истиче да хоће још да буде уз остало и побожан, него управо из побожности која води усавршавању у врлинама управо и стиче изворно искуство мишљења и бивствовања према коме захвата оправдане правце оријентације у продубљиваном захватању ствари. У том смислу и спис Христа Јанараса Ареопегит и Хајдегер, указује на феноменолошку димензију у којој се сусрећу мисли које деле векови, наиме на не баш апострофирану али ипак јасно издвојену ди-

мензију хусерловског превазилажења психологизма, где је за успешно остваривање изворне намере неопходна евиденција која осветљава примитивно грађен смисао: „Евиденција не говори ни о чему другом него о захватању неког бића (Erfassen eines Seienden) у свест његовог оригиналног сопства које је ту (Selbst-da). Успешно остваривање неке намере је за делатни субјект евиденција у којој, оно што је остварено јесте ту, оригиналитер, као она сама.” /Edmund Husserl, *Ogled o izvoru geometrije*, Osijek: IC 'Revi-ja', 1982, str. 8/

Архаичност Ареопагитовог стила поред богосрчаности и богохрабрости нечег што би ближе нашем времену именовали као јуначно прословљавање богосрдачности или логосологичко, разумом и срцем здружено обдарено херојство, допуштало је да попут Филона Александријског монахе назива „терапеутима”, а за божанско име Исус (јевр. Јошуа) казује у духу теандризма или богочовештва Његове мистагошке намере са акроматичком обуком апостола у сазнавању истинског светла које је сопственим примером исказао водећи их на такву обуку на гору Тавор и преображавајући се пред њима показивао у сјају Христовог лица и блештавила хаљина које је носио. Једнако као што је са тиме именовање Божије Ипостазии Исус равноправно са Христос /Божији пророк, Помазаник/, тако и Арханђео Гаврило спада у последњу тријадну анђеоску јерархије, што опет нема значење да је једва укључен у божанске тајне, већ за Св. Ареопагита значи то да се показује према божанском распореду: „Мислим да у сваком степену свештеног чиновачства виши чиновници имају светло и силе нижих чиновца, а последњи то немају, јер припадају вишим. Стога богослови називају анђелима и најсветије чиновце виших бића; премда нам и они откривају и саопштавају такође првонамерно божанско светло. Напротив, нема узрока по коме би се последњи чин небеских умова називао Начелима, или Престолима или Серафимима: стога што нема оно што припада свим вишим силама.” (*Неб. јер. 5*) Божија огромност је у толикој мери хипервратична /прекобездана, превасходна/ за људска интересовања, па и очекивања и надања, да лимитације људског ума није лако отклањати, а ни скучене представе поправљати и допуњавати, будући да у њима претежно место заузима онај генерални став који је

Хусерл описао као наивност свести и оценио као највећу склоност слабостима и исцрпљивањима. Живот, Пут и Истина подразумевају стварност света живота. Сложеност богословске терминологије код Светог Ареопагита и изузетно јасна формализација исказа (којима је ваљала да претходи успела седиментација појмова и поиманих садржаја, свођених до једноставности), па указује и на стилистичку сличност са новоплатонским мислиоцима Платином из 3. века и Проклом из 6. века. То, међутим, крије у себи и јасну варку да је по среди неко ново потајно пребацивање у паганство, што свакако није случај. Божански плурал код Ареопагита је с обзиром на сингулар просто привидан или неважан с обзиром на саму божанску мистерију, о којој пише са патосом и смерношћу (доживљајем преображења новог Адама у Господу Христу), тако да теолошку нумерологију и тријадизам аритметичког типа превазилази `богословска мелодија` првобитне хармоније као јединствени енергизам у Богу, као и у свему створеном. Становиште надсуштаствене скривености и његове суштинотвореће силе није исто са Платиновим слободним Божијим стварањем сопствене суштине /*Енн. 3,6*/, што не може да буде никаквим умним аргументом поткрепљена хипотеза, нити опет да се божанска суштина према ипостазии Свете Тројице изједначава са суштином изведеном према природним каузалитету, као сведеном суштином у спекулативно извођеним Прокловим тријадама. Тврдња да његова теорија пренебрегава Боговаплоћење, сасвим је произвољна с обзиром на чињеницу да он сматра да се у Исусовом божанском учењу открива потпуна Божија тајна у „нашој цркви”, која граничећи се са светом небеских сила допушта највиши степен виђења сличан анђеоском блеску. Томе претходи тријада јерархија старозаветних виђења на нивоу симбола, те новозаветних тростепених увида који не одступају од тих симболичних ранијих представа, указујући и на духовно стање јерарховане личности која преноси и предаје просветљења и тајанствена знања. То међутим ипак није довољан аргумент за псеудонимизацију аутора, јер је у крајњој линији могло да буде и обрнуто, будући да је та могућност могла да се крије у одсјајима великог светла тајне богородства, које је Син Божији и Господ наш Исус Христос донео у свет путем Промисли, а Његови ученици преносили то учење ревносним памћењем и усмено и писмено га саопштавају-

ћи. И Ареопагит нам у спису *‘О црквеној јерархији’* каже /4,5/: „На тај начин, колико нас превасходе од нас више свештене суштине израђују чин серафима кроз дванаест крила који стоје и утврђују постоље Исуса, проничући Га колико могу у блаженом виђењу, и свештено испуњеним посредством свесветих примања мисленог раздавања, па говорећи чулно, неумуклим устима изазивају многопевано богословље. Јер свештени разум пресветских духова није радећи, прожет је непрестајућом божанском љубављу и стоји више од сваког зла и заборавља. Зато, као што мислим, њихово неућуткано приказивање назначавало их као вечне и неизмењиве у свакој сагласности и благодарним помислима и уводеће у божанске ствари.” Сажет основ за такав свој увид он исказује у спису *‘Тајанствено богословље’* које је било библиотечки речено „ручна књига” по теолошкој акривији, будући да је било сведено до највеће једноставности и постало способно за јасно јавно преношење, ваљало би рећи и историјски подржано силом Светог Духа. У то је био сасвим уверен још у 15. веку Никола Кузански, изузетан интелектуалац и Преосвећени Епископ Католичанске Цркве, о чему сведочи и једно његово писмо – *„Писмо Николе Кузанског за абата и братију у Тегернзеу, написано поводом мистичне теологије Дионисија Ареопагита /1453 г./”* У њему он каже: „Достојнопоштовани Оче. Љубљена братијо у Христу. Из ваших, мени увек драгих писама, увидео сам, да желите да знате какав је мој поглед на то како Велики Дионисије Ареопагит казује Тимотеју да се узвишава без знања у тајанственом богословљу. Како је тај ревносни картезијански монах(1) полемично /задевљиво/ проучио писање канцлера Херсона и придржавајући се гледишта, да Херсон(2) нема исправно мњење о мистичној теологији, поимајући последњу као чисто сагледавање /посматрање/, једнако, колико то могу да видим и колико допушта да се зна текст најновијег превода(3), Дионисије није имао у виду ништа друго, већ да Тимотеју учини јасним, да посматрање, које се састоји у узношењу нашег разума све до сједињавања с Богом, и тог виђења, да без завесе (*sine velamine*) не може да се достигне vlastito довршење све то тог времена, док се не утврди да је Бог од њега упознат, као што је то Дионисије и показао у једном писму монаху Гају.(4) Овде, он говори, да је /на путу мистике/ потребно узнети се над свиме што се познаје, а такође и изнад себе самог,

па тад проницеш облаке и мрак. Ако мој дух више не схвата, то значи, да он пребива у тами незнања. Ако он може да осети тај мрак, то је знак тога, да је ту Бог кога он тражи. У slabим очима оног који хоће да види сунце, настаје тама произведена превасходством (*excellenciam*) сунца. То је знак тога да је на правилном путу, да види сунце. Ако мрак не придолази, то значи да није на правилном путу да дође до свепревазилазећег светла. Додуше, како и говоре сви мудри, да ми мрак налазимо онда, када се у Богу све одузима, тако да онај који иде налази пре ништа него нешто, а сам нисам таквог мњења да таму пронице само онај, који се ограничио искључиво поричућим богословљем. Јер, ако он само схвата /снима/, а ништа не заснива, кроз њега не може Бог да се сазна као откривен. Пре се налази небивствовање, неголи бивствовање Бога. И ако га траже потврдно, налазе Га само кроз подражавање, скривеним, не опремљеним. На многим местима Дионисије учи богословију кроз деобе, тј. да ми приступамо Богу или потврђујући или поричући. Али у тој књижици, где он хоће на могућ начин да очитује тајанствену и скривену (*secretam*) теологију, он прелази из области деоба ка повезивању (*copulationem*) и подударностима (*coincidenciam*), ка најпростијем јединству, које није бочно (*lateraliter*), већ се управо уздиже над сваким заснивањем и порицањем, где се неоцењиво подудара (*coincidit*) са заснивањем и порицањем са потврђивањем. То је најтајанственија теологија (*secretissima teologia*), коју није достига и није могао да достигне нико од философа до оних времена, док не буде имало значење уобичајеног начела све философије, у чему се двоје сукобљених не слажу. Теолог мистике ваља да зађе иза граница сваког расуђујућег и разумног сазнања, а такође преко граница себе самог, уколико се, оставивши себе, бацио у мрак. Тада се он уверава, да то, што је за расуђивање немогуће, тј. да се истовремено и буде и не буде, јесте сама нужност. Бише од тога, ако се не увиди таква плотска тама немогућности, то још увек не може да буде та виша нужност, која не противречи немогућности, већ је немогућност сама истинска нужност. Ако упоредимо грчки и латински текст Дионисија, постаће јасно, да он ваља да се појми у складу с мојим поимањем. Зато он и говори, да извршавање усхода вишњем принадежи путу поништавања сазнања, премда ћеш тада наћи, да сметеност (*confusionem*), у коју се он упушта без знања (*ignote*),

јесте веродостојност, тама је светло,(5) незнање је знање.(6) Премда се сваки који љуби и који не зна (*ignote*) обраћа љубави љубљеног предмета, ваља да се има некакво знање о њему, јер савршено незнање не може од њега да буде вољено, њиме нађено; а ако је и нађено, онда је недостижно.

Онај који хоће да се уздигне до Бога, ваља да се креће преко самог себе. То кретање ако и иде у за њега сасвим неизвесну област, стреми такође сједињавању с траженим, такође неизвесним. О усхођењу без знања могуће је говорити само према односу умних снага (*de virtute intellectuali*), јер чувство без знања не може да усходи, као што не може ни са знањем /образованошћу/, зато што ће имати знање /бити научен/ од ума (*ex virtute intellectu*).(8) Знање и незнање односе се на расуђивање, а не на вољу, добро пак и лоше на вољу, а не на расуђивање. Како сами можемо да кренемо према мистичној теологији, где нам је по немогућности да окусимо (*de gustemus*) нужност, а утврђивање у порицању, што се пима и саопштава другим с напором. Јер то искушавање, које не може да настане без највише нежности и љубави, у овом свету не може да буде сасвим достигнуто. По мом мњењу, сва мистична теологија јесте улажење у апсолутну бесконачност. Бесконачност је подударане противречности. Нико не може мистично да увиди Бога унутар мрака подударности (*coincidencie*), који је бесконачност.” [превод сачињен према: *Cusanus-Texte*. III. Marginalien. 1. Nicolaus Cusanus und Ps. Dionysius im Lichte der Zitate und Randbemerkungen des Cusanus. Von Ludwig Baur. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1941.]

Без општења на нивоу појединачне личности (ипостазичности као суштинске могућности постојања, подметности или субјективности – и код Аристотела прва супстанција је лична као Калија, Сократ, Платон); и нема суштинске везе са Богом, а непосредно мистичко општење укључује и теургију у деловању црквене јерархије у виду многобројних посредника. Харизматичност руковођења, може да се закључи, налази се у продубљеној вези са еклисиолошким легализмом, не морајући нужно да значи и развијања клерикалистичких форми, поготово не у радикално схоластичким или екстремним видовима где би црквеност бивала устројавана и пре и независно од Новог Завета. Умну чулност руководи

срце које се подвргава молитвеном правилу и скрупулозном проучавању (читању и певању Светог Писма), или кроз уочавање потребе за пре-умљивањем прилази икону световања васцелог света као његовом исходишту и у њему разоткрива спасоносну Божију поруку. На то је још прегнантније указао и Максим Исповедник (580-662 г.), унеколико Ареопагитов следбеник према остављеним коментарима, који је био мислилац за кога је историја света истовремено историја цркве као мистичке основе света, сматрајући да је вера без дела мртва /што је теургијски, стваралачки импулс препоручен у Новом Завету/, као што су мртва и дела без вере. До очију ума допире се очима срца које се ишчишћава и преображава наше импулсивности и неосвештене штетне интенције. Ту је важна душа, која не може да се схвати само по својим учинцима и чулима, него умом, као животни принцип телесности. Незапремична и бездимензионална она се храни разумом и као једноставна она је и бесмртна јер ниједно биће не проузрокује властиту смрт, а покретана сама собом не престаје да постоји. Други доказ је и то што њени недостаци не могу да је униште, па Максим овде потврђује снагу доказа у Платоновом *Федону*. У философској традицији он души надева својства разумности, појуде и храбрости, а мисли су замисли о бићима око којих се представа окреће ум у молитвеном стању крећући ка Богу, а никаква аскеза без љубави не одводи душу ка Богу. Он држи да је кретање ума и разума у Богу вечно, јер нема граница онде где нема простора. Упркос свом паду човек не губи целовитост своје суштине, и на основу тога је могуће искупљење, што онда и сачињава његову природу. Утолико Свети Максим у принципу, позивајући се на символ вере који говори о обема природама, људској и божанској, сматра да принцип делања припада природи, а не личности, што је аристотеловски, па се и ту показује колико је Аристотелова мисао била значајна и у систематизацијама око догмата. Тај значај је проговорио у делима *Извор сазнања* Јована Дамаскина (675-753г.), са којим се систематски уобличио епоха грчке патристике, постављајући ствари методички разрађеним дијалектичким средствима на меродаван начин. Његов увод у философију који је назвао *Дијалектика*, плодно је отварање вере према класичној философији и кроз мисаона разрешавања најдубље постављених питања философије, сасвим изграђен при-

ступ теолошким темама. Метод философије слике, који је био актуелан и у разради приступа карактеру мишљења позног новоплатонизма, имао је и своју велику одбрану у иконоборачком сукобу који је из темеља потресао читаво византијско царство. Улога Јована Дамаскина у томе је била поред иконопоштовалачке теорије Теодора Студита, била у том спору одлучујућа. Теолошка учења он је изнео у трећем делу списа *Тачно излагање православне вере*, који је већ у дванаестом веку био преведен на латински и постао је образац схоластичког начина излагања (следио га је готово дословно и Петар Ломбарђанин у својим *Сентенцијама*). То не значи да Црква није канонски признала и друге велике подвижнике за Њене Свете Оце (као што су првоборци духа хришћанске културе Св. Ћирило и Методије и Св. Сава Српски, Св. Сергије Радоњешки, као и мисаони колоси Св. Григорије Палама и Св. Григорије Синаит /са читавим низом својих следбеника у Бугарској и Србији – Св. Ромило, Св. Сисоје, Св. Никодим итд./). На православном Истоку тако је мисао кренула својим правцем самоудубљивања у тишини, према посматрачким правилима изграђеним у најпосвећенијим радионицама духа, које није било својствено погрешно схваћеним основима западног рационализма. Додуше, и на Западу су се уз Св. Августина и Св. Јеронима, почели поштовати Св. Амвросије Медиолански, Св. Алберт Велики итд., али то што је он кренуо својим путем развијајући стара и једнострана учења чији се смисао баш и није сасвим разумевао, која су у основи била и погрешна према мишљењу многих теолога, није много допринело срећи човечанства. Ареопагитике су збирка текстова ван тзв. `политичког хришћанства` које и дан данас чине значајан мост између Истока и Запада, бивајући на обе стране разматране и уважаване.

/Превод и студија: др Александар М. Петровић/